

Petr Kolář: Pravda a fakt, Filosofie, Praha, 2002.

Nová kniha Petra Koláře, *Pravda a fakt* (Filosofie, Praha, 2002) je věnována tématu, kterým se Kolář částečně zabýval již ve své předchozí knize: teoriím pravdivosti a zejména teorii korespondenční.

Diskuse o tom, jak explikovat pojem pravdy či pravdivosti se analytickou filosofií táhnou od jejích počátků, a rozdmýchány byly zejména výsledky Tarského matematických analýz tohoto pojmu¹. Kolář v první části knihy probírá a srovnává hlavní kategorie těch teorií, které jsou výsledky těchto diskusí (některé z nich samozřejmě tak či onak existovaly dávno před Tarskim): dělí je na korespondenční, koherenční, pragmatistické, minimalistické, redundanční a sémantické (tou poslední je *de facto* původní Tarského varianta). Způsobu, jak Kolář tyto teorie vykládá, lze, myslím, vytýkat skutečně pramálo: jeho výklad je systematický, jasný a názorný. Také shrnutí na koncích jednotlivých kapitol jsou velice užitečná a dokumentují autorovu pedagogickou pečlivost.

Přesto bych si k této části dovilil mít dvě drobné a jednu zásadnější připomínku. Zaprvé se mi nezdá příliš adekvátní, jak Kolář používá termíny *deflacionismus* a *minimalismus*: za deflacionistickou prohlašuje každou teorii, která rezignuje na explikaci pojmu pravdy, takže mu do této kolonky spadne jak horwichovský minimalismus, tak davidsonovský názor, že pojem pravdy nelze explikovat ne proto, že by byl triviální, ale naopak proto, že je příliš fundamentální (tady se dere na jazyk termín *maximalismus*). To se ale těžko slučuje s Davidsonovým výslovným odmítáním deflacionismu². Zdá se mi, že termín *deflacionismus* je spíše víceméně synonymní s termínem *minimalismus* a ty oba se mi zdají do velké míry krytí i s *redundanční teorií*.

Druhou drobnou výhradou je, že mi připadá škoda, že Kolář v rámci pojednávání pragmatistických teoriích zcela pominul současný pragmatismus. Škoda to je pro to, že pragmatismus v současné době zažívá velký revival a i různé pragmatistické teorie pravdivosti se proto dostávají na pořad dne (včetně například kontextu matematiky).

Za nejpodstatnější výhradou považuji, že Kolář víceméně pominul také jeden podle mne zcela zásadní aspekt Tarského teorie. V rámci shrnutí Tarského názorů říká, že „nelze definovat pravdu pro přirozené (národní) jazyky, ani pro příliš sémanticky bohaté formální jazyky“. Faktem ovšem je, že Tarski dospívá k závěru, že pravdu nelze pro žádný „příliš sémanticky bohatý“ jazyk definovat *v tomto jazyce samotném* - potřebujeme na to *metajazyk*. (Z toho ovšem plyne, že pravdu skutečně nelze definovat pro jazyk, ke kterému už žádný

¹ Viz zejména Tarski, A. (1933): 'Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych', Warszawa; přepracovaná anglická verze 'The Concept of Truth in Formalized Languages' v Tarski: *Logic, Semantics, Metamathematics*, Clarendon Press, Oxford, 1956. Filosofičtěji zaměřeným pojednáním je pak Tarski, A.: 'The Semantic Conception of Truth', *Philosophy and Phenomenological Research* 4, 341-375, 1944. Přehled post-tarskiovských přístupů k pojmu pravdivosti podává například Kirkham, R.L.: *Theories of Truth*, Cambridge (Mass.), MIT Press, 1992.

² Viz např. Davidson: 'The Centrality of Truth', in Peregrin, J. (ed.): *Truth and its Nature (if any)*, Kluwer, Dordrecht, 1999, 105-116.

metajazyk neexistuje, tedy podle Tarského pro přirozený jazyk.) Řekl bych, že tohle je jeden z nejpodstatnějších výsledků Tarského teorie - vede k myšlence *hierarchie* formálních jazyků, která hraje v rámci moderní logiky (a potažmo filosofie jazyka) dost zásadní roli.

Ve druhé části knihy se Kolář obrací k pojmu faktu a potom, ve třetí části, k pojmu korespondence. Znovu je třeba vyzdvihnout systematickosti, jasnosti a pečlivosti, s jakou probírá různé možné koncepce a jejich důsledky. Velice názorně předvádí, jakým způsobem bychom mohli vyvíjet teorii faktů, kdybychom nějakou takovou potřebovali; a navrhuje i jak se vypořádávat se standardními výhradami proti korespondenční teorii.

Poznamenejme, že dělicí čára mezi zastánci korespondenční teorie (kterých ovšem není mnoho) a jejími odpůrci se ovšem nekryje, jak by se mohlo zdát na první pohled, s dělicí čarou mezi zastánci ‚realismu‘ a ‚relativismu‘ (či ‚anti-realismu‘). S jednoznačným odmítnutím korespondenční teorie se můžeme setkat třeba i u filosofa, který je mnohými považován za nejkovanějšího ‚realistu‘ mezi analyticky filosofy konce dvacátého století - Davida Lewise³. Proč je proti této na první pohled tak přirozené teorii mezi filosofií takový odpor?

Nejdříve shrňme, proč se tato teorie zdá být atraktivní. Na první pohled se zdá, že zřejmým důvodem, proč je věta

(1) První prezident České republiky měl psa Ďulu

pravdivá, je to, že určitou dobou fakticky existoval vztah vlastnění mezi Václavem Havlem a psem Ďulou - že tedy existoval *fakt*, který byl tvořen těmi to dvěma individui propojenými příslušným vztahem (který si můžeme představit jako symbolické vodítko spojující ruku toho prvního s krkem toho druhého). Kdyby mezi nimi tento vztah nebyl, kdyby tedy tento fakt nebyl existoval, byla by věta (1) nepravdivá. Zdá se tudíž, že náš svět se skládá z faktů (které spočívají v tom, že individua, jež tento svět obývají, mají různé vlastnosti a jsou propojena různými vztahy), my tyto fakty vyjadřujeme (‚kopírujeme‘) prostřednictvím našeho jazyka, a produkujeme pravdy, kdykoli se nám to skutečně podaří. Fakty jsou z tohoto pohledu skutečnými (‚hmatatelnými‘) kousky světa, ve kterém žijeme⁴.

Na problémy začínáme narážet, když se tento názor pokoušíme zobecnit na věty některých jiných druhů, než je ta uvedená: například na věty záporné. Jaký fakt by měl být zodpovědný za pravdivost věty

(2) První prezident České republiky neměl psa Nováka?

³ Lewis, D.K.: ‚Forget about the “correspondence theory of truth”‘, *Analysis* 61, 2001, 275-280.

⁴ V kontextu analytické filosofie je tato představa rozpracována například Russellem v jeho knize *Our Knowledge of the External World* (Allen and Unwin, London, 1914).

Fakt skládající se z Václava Havla, psa Nováka (kterého?) a jejich propojení vztahem *nevlastnění*? Tím by se ale náš svět začal fakty poněkud přeplňovat: jenom pro každou entitu, kterou Václav Havel nevlastní, by tu musel být příslušný fakt, nemluvě o entitách, které Václav Havel nemiluje, které si nedává do kapsičky u saka atd. atd. Zdá se, že tímto způsobem by se z faktů stalo něco trochu jiného, než co stojí v základě korespondenční intuice.

Jiným, sofistikovanějším druhem problému je to, čemu se v rámci analytické filosofie začalo říkat *prakový argument*: skládají-li se fakty z entit pojmenovávaných konstituentami vět, pak věta, ve které vyměníme jméno nějaké věci za jiné jméno téže věci, musí i nadále vyjadřovat tentýž fakt. A za určitých předpokladů (které ovšem nejsou nezpochybnovatelné) se z tohoto dá vyvodit, že pak by musely všechny pravdivé věty vyjadřovat tentýž fakt, a stejně tak všechny nepravdivé⁵.

Nejpodstatnější argument proti korespondenční teorii však nesměruje proti její správnosti, ale proti tomu, že to je vůbec (netriviální) teorie. Problém je v tom, jak vymezit, co je to fakt, aniž bychom k tomu použili pojem pravdivosti - protože když tohle nedokážeme, jsme s výkladem pravdivosti prostřednictvím sloganu ‚věta je pravdivá, koresponduje-li s faktem‘ v bludném kruhu. A filosofové se čím dál víc klaní k názoru, že tohle prostě možné není. Jak říká Simon Blackburn, „žádná korespondenční ‘teorie’ pravdy ve skutečnosti neexistuje: je tu pouze výzva k uvažování o vztahu mezi pravdivým přesvědčením a něčím ve světě, co jej pravdivým činí. Tato výzva může vést na scestí: k představě toho, že si mysl uvědomuje fakt jakožto něco, co je není kontaminováno souzením a co je čistě pasivní; či k myšlence, že každý jednotlivý soud má svou vlastní identitu nezávislou na svých asociacích s jakýmikoli jinými prvky soustavy soudů, a je činěn pravdivým zase jedním izolovaným, samostatným stavem věci.”⁶

Jak se s tím vším Kolář v rámci svého pokusu o rekonstrukci koerepondenční teorie vyrovnává? Pokud jde o první námitku, konstatuje, že negativní výroky nekorespondují s žádnými negativními fakty, ale že negativní výrok koresponduje se všemi (pozitivními) fakty o daném individuu (s. 217-8). To znamená, že výrok (2) koresponduje se souhrnem faktů, do nějž patří fakt, že Václav Havel byl prezidentem, že nosí knírek, že je manželem Dagmar Havlové, že má bratra atd. atd. To se ovšem zdá zbavovat pojem korespondence velké části jeho intelekt-appealu. (V jistém smyslu se samozřejmě dá říci, že pravdivost (2) je dána tím faktem, že tohle je množina *všech* faktů o Havlovi - to je ale zřejmě docela něco jiného, než říci, že je dána touto množinou!)

Prakovým argumentům Kolář vzdoruje tím, že za konstituenty faktů prohlašuje intenzionální entity (s. 284-288) - takže fakt, že první prezident České republiky má psa Ďulu podle něj neobsahuje přímo Václava Havla, ale intenzi výrazu „první prezident České

⁵ Dosud nejpodrobnější rozbor této problematiky podává Stephen Neale ve své nedávné knize *Facing Facts* (Oxford: Clarendon Press, 2001). Srov. též mou recenzi této knihy v *Journal of Pragmatics* 35, 2003, 651-655.

⁶ Blackburn, S.: *Spreading the Word*, Clarendon Press, Oxford, 1984, s. 248.

republiky“ - to jest něco jako pojem prvního prezidenta ČR. Zdá se mi, že to je další krok na cestě ke zbavení pojmu korespondence toho významu, na jehož základě se korespondenční teorie jeví přitažlivá. V tom původním významu je pravda věcí korespondence mezi našimi výrazy či jejich významy a něčím, co je nezávislé na nich ,tam venku‘ ve světě. Mají-li ale být konstituentami faktů intenze, pak to musí znamenat buď to, že se ten svět tam venku skládá z intenzí, nebo že korespondence, o kterou jde, není korespondencí s tímto běžným světem.

Jak se Kolář snaží vymezit hranice faktů bez pomoci pojmu pravdivosti? Jak podle něj rozhodneme, zda výroky *A je napravo od B* a *B je nalevo od A* vyjadřují tentýž fakt? Protože tyto výroky nejsou nezávislé, říká, pak předpokládáme-li že jsou jim odpovídající fakty atomické, nemohou být dvěma různými fakty, ale musejí být totožné (s. 186-7). To je sice jistě pravda, proč bychom ale měli předpokládat, že jsou ty fakty atomické? (Proč bychom měli předpokládat, že existují vůbec nějaké fakty, které jsou atomické ve wittgensteinovsko-russellovském smyslu?; a i když to předpokládat budeme, proč by měly být atomické právě tyto dva?)

Kolář navíc konstatuje, že výroky neodpovídají faktům, ale konstrukcím faktů. (Tak se vypořádává s tím, co on sám považuje za největší obtíž korespondenční teorie, totiž že fakty chce mít strukturovány ,hruběji‘ než propozice; v Kapitole 6.) Pokud bychom měli nadále setrvávat na představě, že korespondence je vztahem mezi jazykovými entitami a entitami tvořícími mimojazykový svět, pak bychom nyní museli připustit, že mimojazykový svět je tvořen nikoli jenom intenzemi, ale navíc i konstrukcemi takových entit. To se mi zdá z tohoto světa dělat něco, co už vůbec nepřipomíná *svět* v normálním slova smyslu.

Domnívám se, že Kolářovu knihu lze vřele doporučit každému, koho zajímá analytická filosofie a interakce mezi filosofií a logikou. Současně se však domnívám, že tato zajímavá a čtivě napsaná kniha přesvědčivě ukazuje to, co autor asi neměl tak docela na mysli: totiž že korespondenční teorii pravdivosti je možné učinit udržitelnou jedině za cenu toho, že pojem korespondence zcela zbavíme jeho původního obsahu.

Jaroslav Peregrin